

"JADIDLAR YETAKCHISI-MUFTI MAHMUDXO'JA
BEHBUDIY".

Abdiraimov Abdulazizxon Ismoil o'g'li

Fan va Texnologiyalari universiteti

O'zbek tili va adabiyoti fakulteti talabasi

Annotatsiya: Maqolada Mahmudxo'ja Behbudiy hayoti va ijodi haqida, u kishining ota- bobolari haqida ma'lumot berildi. Shuningdek, U zamonaviy ta'lim adabiyot va matbuot orqali xalqni savodsizlikdan chiqarishga, milliy ongini uyg'otishga qaratilgan asarlari tahlili berilgan.

Kalit so'zlar: Jadid, mufti, dramaturg, qoribegim, dahriy, rahnama, mustaqillik, ma'rifatparvar.

Abstract: In the article, information was given about the life and work of Mahmudhoja Behbudi, as well as about his ancestors.

Key words: Jadid, mufti, dramatist, Qaribegim, Dahri, leader, independence, enlightener.

Аннотация: В статье даны сведения о жизни и деятельности Махмудходжи Бехбуди, а также о его предках.

Ключевые слова: Джадид, муфтий, драматург, Карибегим, Дахри, лидер, независимость, просветитель.

Jadidchilik yoki jadidizm(arabcha-jadid-yangi) XIX asr oxiri XX asr boshida Turkiston, Kavkaz, Qrim, Tatariston hayotida muhim ahamiyat kasb etgan ijtimoiy-siyosiy ma'rifiy harakat. Jadidchilik dastlab, XIX asrning 80-yillarida Qrimda vujudga keldi. XIX asrning 90-yillarida O'rta osiyoda tarqaladi. Jadidchilik avval madaniyat sohasidagi harakat sifatida faoliyat yuritgan. Bu oqim vakillari taraqqiyot uchun kurashish, turkiy tillarni rivojlantirish, shu tillardagi adabiyotni boyitish, dunyoviy ilimlarni o'rganish, fan yutuqlaridan foydalanish hamda ayollar va erkaklar tengligi uchun kurashishga chaqirishgan. Sovet davrida yozilgan adabiyotlarda jadidchilik "burjua-liberal, millatchilik harakati" deb ta'rif berilgan. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovich 2023-yil 22-dekabrda nutqidan. Prezident yaqin kunlarda o'tgan asr boshlaridagi ijtimoiy-siyosiy ma'rifiy harakat vakillari- jadidlar merosini o'rganish borasidagi ishlarni kengaytirish to'g'risidagi qarorni imzoladi. "Mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g'arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadiriylar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur" dedi Prezidentimiz. "Ma'rifatparvar ajdodlarimizning merosi bugun biz qurayotgan huquqiy demokratik davlat va fuqarollik jamiyati uchun poydevor bo'lib xizmat qilishi tabiiy", -dedi Shavkat Mirziyoyev. "Bu kimgadir yoqadimi yoki yo'qmi, xalqimiz jadid bobolarimiz ko'rsatib bergan yo'ldan

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

og'ishmay borishi kerak. Chunki, ularning g'oya va dasturlari yangi O'zbekistonni barpo etish strategiyasi bilan har tomonlama uyg'un va hamohangdir"- dedi Shavkat Mirziyoyev.¹⁴

Behbudiy 1875- yilning 19- yanvarida Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlog'ida tug'ilgan. Mahmudxo'ja Behbudiy adabiyot, tarix fanlari qatorida siyosatshunoslik bilan ham jiddiy shug'ullanadi. Behbudiyning to'liq ismi- sharifi Mahmudxo'ja bin Behbudxo'ja bin Solihxo'ja bin Niyozxo'ja. Katta bobolari turkistonlik xo'ja Ahmad Yassaviyga borib taqaladi. Mahmudxo'janing otasi Behbudxo'janing bobosi - Niyozxo'ja asli Urganchlik bo'lgan. Taqriban bir asr muqaddam Samarqandga kelib qolgan. Bundan chiqdi, XVIII asrning boshlari. Bu ko'chish tarixiy holatlarga borib taqaladi. Hijriy XII asr o'rtalarida Turkiston o'lkasidagi amir va xonlar o'rtasidagi o'zaro qir'inbarot to'qnashuvlar oqibatida Samarqand shahri birmuncha tang ahvolda qoladi. Shunda Amir Shohmurod Samarqandni qaytadan obod etishga kirishadi. Yaxshi niyatda u o'lkaning turli muzofotlardan, yaxshilarini Samarqandda yashashga taklif etadi. Mavjud ayrim ma'lumotlarga ko'ra, ojiz edi, shunga qaramay, yoshligidanoq hofizi Qur'on edi. Samarqandda u shu qadar shuhrat, obro'-e'tibor qozondiki, el-yurt orasida Qori Niyozxo'ja Urganchiy ismi bilan e'zoz-e'tiborga sazovor bo'ldi. Niyozxo'jadan Solihxo'ja ismli yakka o'g'il qoldi. Murattab qorining farzandi ham valine'mati izidan bordi, ya'ni arabiy va islomiy ta'lim oldi, masjidda imomlik qildi. Solihxo'jadan o'g'il Behbudxo'ja va opa-singil Huriniso bilan Najimaniso farzandlar qolishdi. Solihxo'ja uchala farzandi arjumandining xat-savodini chiqarish bilan astoydil shug'ullanadi. Tabiiy, ularni Qur'on ilmi bilan ziynatlanadi. Huriniso Samarqandda "qoribegim" laqabi ostida dong taratadi, otasi vafot etgach, Behbudxo'ja ushbu singlisi huzurida qorilik saboqlarini davom ettirdi. U Makkaga borish maqsadida arab tilini o'rganishga kirishib, islom tarixi va nazariyasi bilan shug'ullana boshlaydi. 1902-yilda Makkaga borib, xo'ja va mufti unvonlariga ega bo'lib qaytadi. So'ngra Qozon va Ufa shaharlarida bo'lib, Ovrupo madaniyati bilan qiziqadi.

1912-1913- yillarda Behbudiy Samarqandda "Samarqand ro'znomasi", "Oyina" jurnallari chiqishida jonbozlik ko'rsatadi. 1914-yili Turkiya, Misrga borib, u yerdan muhim kitoblar o'quv qo'llanmalari keltiradi, yangi usuldagi maktab dasturi ustida ishlashga kirishadi. Biroq turli to'siqlarga uchrab, "jadidchilik rahnomasi", "dahriy" deb e'lon qilinadi. U bir qator jahon tillarini bilgan yuksak madaniyat sohibi bo'lish bilan birga umuminsoniy madaniyatning tolmas targ'ibotchisi ham bo'lgan. Uning maqolalari 1901-yildan boshlab "Turkiston viloyatining gazetasi", "Taraqqiy", "Xurshid", "Shuhrat", "Tujjor", "Osiyo", "Hurriyat", "Turon", "Sadoyi Turkiston", kabi ro'znoma va oynomalarda chop etila boshlangan.¹⁵

¹⁴ Adabiyot :darslik- majmua /B.Tóxliyev [va boshq.], -Toshkent : "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2017.-184 bet. 3-4- betlar.

¹⁵ Dilnavoz Yusupova , Adabiyot :universal qóllanma D.Yusupova.Qayta nashr. -Toshkent :Akademnashr, 2020,-672 b, 311-314- betlar.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Mahmudxo'ja Behbudiy 1919-yili Qarshida qatl qilindi. Qarshi shahri 20-30-yillarida Behbudiy nomi bilan atalgan. Behbudiy 1956-yilga kelib oqlanadi. Mustaqillik yillarida u qoldirgan rang-barang adabiy -madaniy meros o'z xalqi xizmatiga kirmoqda. S.Ayniy yozganidek: "Jafokash shoir Behbudiyning nomini musulmon sharqi hurmat bilan tilga oladi, chunki u 20 yil mobaynida o'zining ongi va insoniy qadr-u qimmatini bilgan barcha mavjudotni erkin hayot, nur va ma'rifat uchun kurashga chorlab keladi". Behbudiy ma'rifatparvar, jadid, milliy uyg'onish davri targ'ibotchisi. U zamonaviy ta'lim, adabiyot va matbuot orqali xalqni savodsizlikdan chiqarishga, milliy ongini uyg'otishga harakat qildi. Behbudiy o'z asarlari va islohatlari bilan ilm- ma'rifatni rivojlantirishga katta hissa qo'shgan.¹⁶

Mahmudxo'ja Behbudiyning "Ikki emas to'rt til lozim" maqolasi 1914-yilda "Oyina" jurnali, 1- son, 12-14-sahifalarida chop etilgan va unda muallif o'z davridagi ijtimoiy va ma'naviy muammolarni ko'tarib chiqqan. Ushbu maqolada Behbudiy jamiyatning taraqqiyoti uchun ta'lim-tarbiya, ilm-fan va iqtisodiy rivojlanishni "to'rt til lozim" (to'rt zaruriy narsa) sifatida ko'rsatadi. Behbudiy xalqni ilm olishga undaydi. U savodasizlikning jamiyatni orqaga tortayotganini va xalq orasida o'qituvchilar, maktablar yetishmayotganini ta'kidlaydi. Behbudiy bu maqolasi orqali xalqni uyg'onishga, ilm, fan, tarbiya, iqtisodiy rivojlanish va milliy birlikka e'tibor berishga chaqiradi, u jamiyatdagi barcha tabaqalarning o'z zimmasidagi masu'liyatni anglashini istaydi. Xulosa, bugun bizlarga to'rt tilga tahrir va taqrir etguvchilar kerak, ya'ni arabiy, forsiy, rusiy, ham tiriklik va dunyo uchun lozimdur. Bu maqolasida xalqni birlashishga chorlagan, ilm olishga chorlagan.

"Teatur nadur" maqolasi ("Oyina" jurnali 29-son, 550-553-sahifasi) 1914-yil chop etilgan. Teatr nima deb savol berilganida, Behbudiy teatr ibratxonadur, teatr va'zxonadur, teatr ta'zir adabidir deb javob bergan. Teatr xuddi oyna kabi deydi, unda hamma o'z aksini ko'radi deydi. Teatr urf-odatlarini, qabih va zararni oshkora ko'rsatuvchi bu teaturdur. Taraqqiy topmoqning eng birinchi sababi bu teatr deyilur. Teatrning yaxshi va yomon odatlarni sarrof va munaqqidi derlar. Odamlarning yaxshi yoki yomonligini teatrdan ko'rsatib berishadi. Teatrdagi hikoyat va yoinki nasihat kitoblarida ba'zi bir hodisani bayon qilinadi. Teatr orqali savodsiz odam ko'zi bilan ko'rib, ko'zsiz odam eshitib, kar mushohada etib, ibrat va lazzat oladi. Teatr bir maktabdir - deydi Behbudiy. Muharrirning asari yaxshi chiqsa, har kim uni tabriklaydi. Teatrdagi muharrirning o'rni qanchalik muhim bo'lsa, rol o'ynovchi aktyorlar ham muhim o'rin tutadi. Behbudiy sahna asarlaridan tushgan pullarga yangi maktablar tashkil etgan.

¹⁶ .Xurshid Dóstmuhammad. "Yuz yillik qotillik yoxud Mahmudxo'ja Behbudiy haqida zamonaviy detektiv asar" :tarixiy-hujjatli-ma'rifiy qissa. /X.Dóstmuhammad.- Toshkent:Yoshlar matbuoti,2024, -128 bet.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Xurshid D ‘stmuhammad. "Yuz yillik qotillik yoxud Mahmudx ‘ja Behbudiy haqida zamonaviy detektiv asar" :tarixiy-hujjatli-ma'rifiy qissa. /X.D ‘stmuhammad.- Toshkent:Yoshlar matbuoti,2024,
2. Dilnavoz Yusupova , Adabiyot :universal q ‘llanma /D.Yusupova.Qayta nashr. - Toshkent :Akademnashr, 2020,-672 b, 311-314- betlar. Brown, H. D.
3. .Adabiyot[Matn]:darslik- majmua /B.T ‘xliyev [va boshq.], -Toshkent : "‘zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2017.-184 bet. 3-4- betlar.
4. <https://www.gazeta . Uz>
5. <https://uz .Wikipedia.org>.

